e-ISSN 3060-5059
DOI: 10.67227

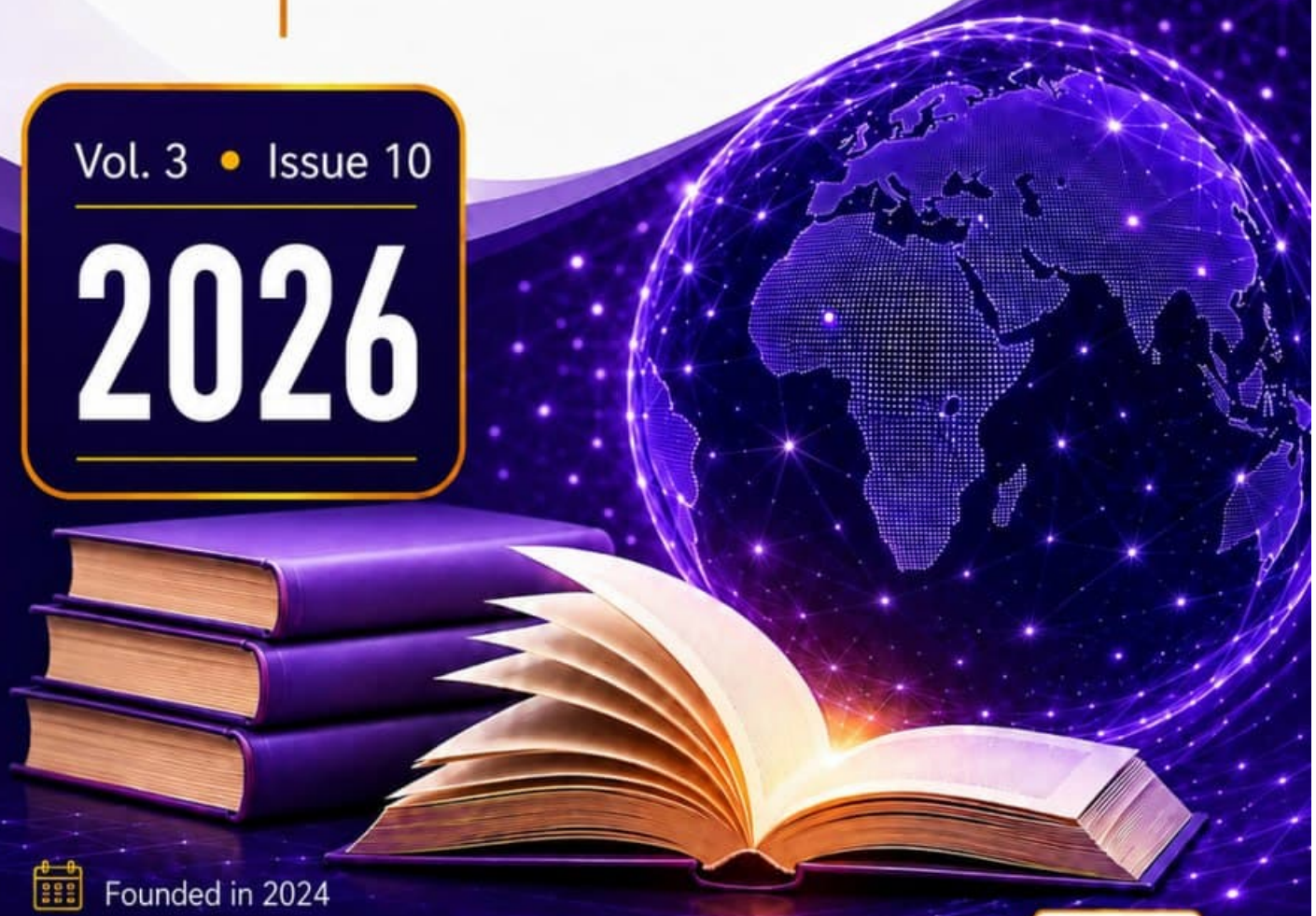
IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)

Article / Original paper https://doi.org/10.67227/qfh2v684

PAREMIYALARNING TASNIF MUAMMOLARI VA PRAGMATIK VAZIFALARI

Asranova Moxigul Musaboyevna
Andijon davlat universiteti, professor, (DSc).
e-mail: asronova@gmail.com **ORCID**: https://orcid.org/0009-0005-3328-1317

Annotatsiya.

Mazkur maqolada paremiyalarni tasniflashning ilmiy-nazariy asoslari, keng tarqalgan tasnif turlari va ularning o‘ziga xos xususiyatlari yoritiladi. Xususan, mahalliy, alifbo, areal-guruhlash, denotativ va predmetga asoslangan tasniflash usullari tahlil qilinadi. Alifbo tartibidagi tasnifning materiallarni tizimlashtirishdagi qulayliklari bilan bir qatorda, paremiyalarning mazmuniy yaxlitligi va semantik aloqalarini to‘liq aks ettira olmasligi kabi cheklovlari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: paremiya, paremiologiya, tasniflash, tasnif mezonlari, alifbo tartibi, areal tasnif, denotativ tasnif, predmet tasnifi, semantik xususiyat, mazmuniy yaxlitlik.

ПРОБЛЕМЫ КЛАССИФИКАЦИИ ПАРЕМИЙ И ИХ ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ

Асранова Мохигул Мусабоевна
Андижанский государственный университет, профессор, (DSc).

Аннотация.

В данной статье рассматриваются научно-теоретические основы классификации паремий, наиболее распространённые виды классификации и их специфические особенности. В частности, анализируются локальный, алфавитный, ареально-групповой, денотативный и предметный методы классификации. Наряду с преимуществами алфавитной классификации при систематизации материала выявляются её ограничения, связанные с неспособностью в полной мере отражать смысловую целостность паремий и их семантические связи.

Ключевые слова: паремия, паремиология, классификация, критерии классификации, алфавитный порядок, ареальная классификация, денотативная классификация, предметная классификация, семантические особенности, смысловая целостность.

PROBLEMS OF CLASSIFYING PAREMIAS AND THEIR PRAGMATIC FUNCTIONS

Asranova Moxigul Musaboyevna
Andijan State University, Professor, (DSc).

Abstract.

This article examines the scientific and theoretical foundations of the classification of paremias, the most common types of classification, and their distinctive characteristics. In particular, local, alphabetical, areal-grouping, denotative, and subject-based classification methods are analyzed. Along with the advantages of alphabetical classification in systematizing materials, the study identifies its limitations, particularly its inability to fully reflect the semantic integrity of paremias and the semantic relationships between them.

Keywords: paremia, paremiology, classification, classification criteria, alphabetical order, areal classification, denotative classification, subject-based classification, semantic features, semantic integrity.

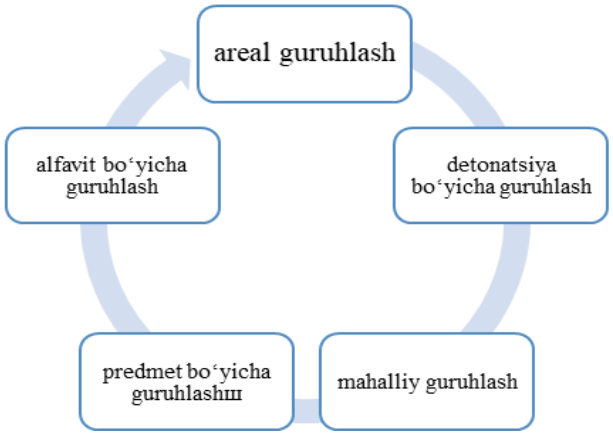
Kirish. Paremiyalarni tasniflash muammosi ularning mazmuniy, strukturaviy va funksional xususiyatlarini hisobga oladigan ilmiy-nazariy yondashuvni talab qiladi. Chunki paremiyalar xalqning hayotiy tajribasi, dunyoqarashi va qadriyatlarini ixcham shaklda ifodalovchi birliklar sifatida turli ma’no qatlamlarini o‘zida mujassamlashtiradi. Paremiyalar tasnifining keng tarqalgan turlari mahalliy xususiyatlariga ko‘ra ajratish, alifbo tartibida joylashtirish, areal guruhlash, denotatsiya va predmet bo‘yicha guruhlarga bo‘lish kabilardan iborat. Ushbu usullarning har biri muayyan tadqiqot maqsadiga xizmat qiladi, biroq ularning imkoniyatlari va cheklovlari tasniflash mezonining qanday tanlanganiga bog‘liq.

Alifbo tartibida tasniflash dastlabki paremiologik to‘plamlarda qo‘llangan eng qadimgi usullardan biridir. Bu materialni tartibga solishning sodda va qulay yo‘li bo‘lib, kerakli paremiyani uning boshlang‘ich so‘zi orqali tez topish imkonini beradi. Biroq mazkur usulning asosiy kamchiligi muayyan makro va mikromaydonlar yaxlitligining buzilishidir. Natijada tuzuvchi mazmunan o‘xshash, bir mavzu yoki tushunchani ifodalovchi matnlarni kitobning turli qismlariga joylashtirishga majbur bo‘ladi. Bu esa paremiyalar o‘rtasidagi semantik aloqalarni, ma’nodoshlik va zidlik munosabatlarini izchil kuzatishni qiyinlashtiradi.

Alifbo tartibi va tayanch so‘zlar bo‘yicha tasniflashning asosiy cheklovi paremiyalarning yaxlit mazmunini yetarli darajada aks ettirmasligidir. Xususan, paremiya tarkibidagi tayanch so‘z har doim ham uning asosiy g‘oyasini belgilamaydi,

ISSN 3060-5059 (Online)

chunki ko‘chma ma’no va obrazlilik umumiy mazmunning shakllanishida muhim o‘rin tutadi. Shu sababli bunday tasnifni mazmuniy-mavzuiy guruhlash bilan uyg‘unlashtirish paremiyalarni tizimli o‘rganish imkoniyatini kengaytiradi.

1-rasm. Paremiyalar tasnifining keng tarqalgan turlari

Nomidan ayon bo‘lganidek, mazkur yondashuv maqollarni mavzular bo‘yicha guruhlashga asoslanadi (masalan, iymon, urush, qardoshlik, oila, qo‘rquv). Mavzuviy guruhlashning afzalligi shundan iboratki, u folklorning ushbu janrida muayyan hayotiy hodisa qanday aks etgani haqida tasavvur hosil qilish imkonini beradi. Bu yondashuvning kamchiliklari maqollarning ko‘p ma’noliligi bir xil hodisani bir necha jihatdan ko‘rib chiqishni talab qilishi, shuningdek, ularni boshqa xususiyatlari bo‘yicha guruhlash zarurati bilan bog‘liq. Shuni unutmaslik kerakki, paremiyalar ularni tasniflashda hisobga olinishi lozim bo‘lgan ma’nolar birligidan iborat. Ayrim maqollarni mazmunining aniq chegaralanmaganligi va jamiyat hayotining turli sohalariga aloqadorligi tufayli muayyan bir mavzuga bog‘lab bo‘lmaydi. Maqol va hikmatli so‘zlarning semantik invarianti mazmunning eng muhim tarkibiy qismi bo‘lib, adekvat tasnifning asosini tashkil qilishi mumkin.

Strukturaviy usul paremiyalarni tegishli model-formulalar bo‘yicha tasniflashga asoslangan.

TAHLIL VA NATIJALAR: Kognitiv-semantik xususiyatiga ko‘ra tasniflash paremiyalar tematik mazmunining murakkabligi va xilma-xilligi tufayli bir qator nomutanosibliklar bilan ham bog‘liq. Tezaurus yondashuvi orqali paremiyalarning konseptual mazmunini aniq belgilash har doim ham mumkin emas, chunki ular turli xil hayotiy hodisalarni aks ettirishi mumkin.

Rus olimi G. L. Permyakov maqol va matallarning hozirgi kungacha o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan ilmiy tasnifini taklif qilgan. G. L. Permyakov paremiyalarni o‘rganishga vaziyatli yondashgan. U matnlarni mavzuviy guruhlar: mazmun — shakl, butun — qism, boshlanish — yakun va boshqalar bo‘yicha tartibga solgan [1].

Paremiyalarni tasniflash muammosining dolzarbligi paremiologiya chegarasidan tashqariga chiqadi. Paremiologik fond birliklari madaniy va lingvistik hamjamiyat ongida saqlangan muhim va inkor etib bo‘lmaydigan haqiqatlarni to‘plash borasidagi ko‘p yillik tajribani o‘zida mujassamlashtiradi. Tilning so‘z boyligi dunyoning denotativ obyektlarga bo‘linishini aks ettiradi, paremiologik fond esa yaxlit, lo‘nda va bo‘linmas frazeologik birliklar shaklida ifodalangan alohida “mikroma’nolar” orqali faoliyat ko‘rsatadi.

Paremik birliklar tasnifining murakkabligi bir qator omillar — paremiyaning konseptual mazmuni, semantik komponenti, obrazliligi va pragmatik munosabatlar majmuasi bilan bog‘liq.

Paremiya ushbu komponentlarni birlashtirgan holda o‘z vazifalarini lingvistik va madaniy darajalarda amalga oshirish qobiliyatiga ega. Paremiyalarda mujassamlashgan bilimlarning madaniy shakli ularning xalqning hayot qonuniyatlari haqidagi tasavvurlarini ifodalashi hamda “muayyan madaniyatda kodlangan” “fikrlash qoidalari, me’yorlari va stereotiplari”ni aks ettirishiga asoslanadi [2; 7]. Nutq “o‘zi ifodalaydigan nolisoniy voqelikka nisbatan ramz sifatida, so‘zlovchiga nisbatan alomat sifatida, nutq adresatiga nisbatan signal sifatida til orqali dunyoni kognitiv o‘zlashtirishga zamin yaratadi” [3; 67].

Eng muhim lingvistik funksiyalardan biri paremiyalarning alohida shaxs ongida ham, butun lingvistik jamoa miqyosida ham dunyoqarashni shakllantirish qobiliyatidir.

Olimlar paremiyalarning quyidagi funksiyalarini ajratib ko‘rsatadilar:

Ichki eksplikatsiya funksiyasi — matn mazmunini talqin qilish va lingvistik bilimlarni ekstralingvistik bilimlar bilan bog‘lashdan iborat. Bilimlar bazasining tarkibiy qismlari sifatida paremiyalar lingvistik jamoa vakillarining keng doirasiga ma’lum.

Emotsional izolyatsiya funksiyasi — paremiyalar ona tili sohiblari uchun hissiy ahamiyatga ega. Umuminsoniy haqiqat va qadriyatga oid hukmlarning ifodasi sifatida paremiyalar matndagi hissiy mazmunni aks ettirishga katta hissa qo‘shadi.

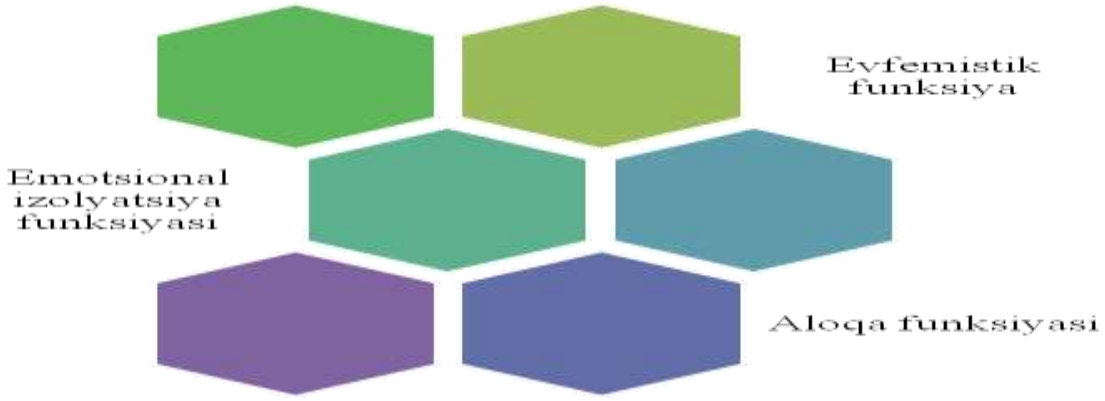
Semantik tanlash funksiyasi — matndagi eng muhim ma’lumotni paremiya orqali nufuzli bayonot sifatida ta’kidlashdan iborat.

Gapni tarkibiy tashkil etish funksiyasi — paremiya matndagi axborotni tushunish va qayta ko‘rib chiqish uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lib, uning tarkibiy tuzilishini tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi.

Evfemistik funksiya — paremiyaning obrazliligi salbiy ma’noga ega bo‘lgan noo‘rin bayonotlar yoki ifodalarning oldini olishga yordam beradi.

ISSN 3060-5059 (Online)

Aloqa funksiyasi — paremiyalar muallifga adresat e'tiborini muayyan fikrga yo'naltirishga yordam beradi va, o'z navbatida, adresatga matnda kodlangan axborotni qabul qilish hamda to'g'ri talqin etish imkonini yaratadi.

2-rasm. Paremiyalarning kommunikativ-pragmatik funksiyalari

Paremiologik birliklar lingvistik tuzilishi va funksional yuklamasi tufayli katta pretsedent potensialga ega. Paremiyalar hodisalarni tavsiflash uchun manba bo'lib xizmat qiladigan keng fondni tashkil etadi.

Paremiyalar muayyan til jamoasi vakillari o'rtasida keng tarqalgan, tan olingan va ko'pincha hayotning turli sohalarida qo'llaniladigan umumiy ifodalardir. Ular kognitiv jihatdan ahamiyatli bo'lib, turli hayotiy vaziyatlarda ishlatiladi. Tinglovchi tomonidan ularning tushunilishi va hissiy reaksiya uyg'otishi paremiologik birliklardan pretsedent fenomen sifatida foydalanishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bu xususiyatlar pretsedent hodisalarni aniqlashning asosiy mezonlaridan biridir. Mazkur holat paremiologik birliklarni pretsedent bayonotlar qatoriga kiritish sababini izohlaydi. Ular kognitiv hodisalar bo'lib, muqim lisoniy shaklga ham ega bo'ladi.

V. V. Krasnix ta'rifiga ko'ra, pretsedent bayonot — nutqiy-fikrlash faoliyatining reprezentativ mahsuli, predikativ bo'lishi yoki bo'lmasligi mumkin bo'lgan to'liq va o'z-o'ziga yetarli birlik, murakkab belgi bo'lib, uning ma'nosi tarkibiy qismlari ma'nolarining yig'indisiga teng emas. Pretsedent bayonotlar kognitiv bazaga — muayyan lingvistik jamoa vakillari uchun umumiy bo'lgan tasavvurlar majmuasiga kiritiladi.

Paremiyalarning pretsedent xususiyatlari ularning kumulyativ funksiyasi, ya'ni madaniy materialni saqlab qolish va kelgusi avlodlarga yetkazish uchun yig'ish, to'plash va uzatish funksiyasi bilan chambarchas bog'liq. Paremiya vaqt to'siqlarini yengib, rivojlanish jarayonida bo'lgan jonli tilga muvaffaqiyatli moslashadi. Pretsedent matn va pretsedent bayonot nutqiy-fikrlash faoliyatining to'liq va o'z-o'ziga yetarli natijasi bo'lib, ularning ichki shakli semantik yadroni ifodalash uchun yetarli bo'lgan birlik hisoblanadi. Paremiyalarda ularga "hayot haqiqati" maqomini beruvchi barqaror konseptual asosning mavjudligi ularning semantik jihatdan o'z-o'ziga yetarliligini mustahkamlaydi.

Pretsedent matn bilan aloqaning mavjudligi yoki yo'qligiga qarab, D. B. Gudkov pretsedent bayonotlarning ikki turini ajratadi: pretsedent matnga qat'iy bog'liq bo'lgan va undan avtonom holatda mavjud bo'ladigan bayonotlar. Paremiyalar ikkinchi turga mansubdir. Paremik matnning ikkilamchi tabiati uning semantikasining o'ziga xos xususiyati bilan bog'liq bo'lib, bu maqol va matallarning kontekstga kiritilish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Bunda invariant (lingvistik) ma'no saqlanib qoladi. Bu jarayon, bir tomondan, paremiyaning ichki shakliga, ikkinchi tomondan esa folklor aforizmlarining denotativ xususiyatlarini takroriy qayta talqin qilish natijasiga asoslanadi.

XULOSA: Paremiyalarni aynan ularning funksional-diskursiv yo'nalishida tadqiq etish nutqda tilning funksional o'z-o'zini tashkil etish tamoyili bilan shartlangan. Sir emaski, paremiologik birliklarning shakllanish mexanizmi funksional-lingvistik o'z-o'zini tashkil etish hodisasiga asoslanadi. Bunda tilning barcha birliklariga xos bo'lgan o'zaro bog'liqlik va funksional yaxlitlik tamoyili asos qilib olinadi.

Bu hodisa L. V. Shcherba tomonidan tavsiflangan bo'lib, unga ko'ra, til birliklarining birikishi natijasida shunchaki ma'nolar yig'indisi emas, balki yangi ma'nolar yuzaga keladi. Ushbu ma'nolarning shakllanish qonuniyatlari bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi va sintaktik qoidalardan ham muhimroq ahamiyat kasb etadi [4; 6]. Bu paremiyalarning shakllanishi va faoliyat ko'rsatishidagi asosiy tamoyillardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры. – Москва: Academia, 2002. – С. 7. – URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_000961298/. НЭБ [000199_000009_000961298]
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – Москва: Языки русской культуры, 1998. – С. 610. – URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_001831602/. НЭБ [000199_000009_001831602]
3. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. – Ленинград: Наука, 1974. – С. 24. – URL: https://search.worldcat.org/title/1657781. WorldCat.org
4. Кацюба Л. Б. Определение паремии (лингвистический аспект дефиниции) // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Лингвистика. – 2013. – Т. 10, № 1. – С. 63–69. – URL: https://cyberleninka.ru/article/n/opredelenie-paremii-lingvisticheskiy-aspekt-definitsii. cyberleninka.ru

ISSN 3060-5059 (Online)

5. Крикманн А. Опыт объяснения некоторых семантических механизмов пословицы // Паремиологические исследования: сборник статей. – Москва: Наука, 1984. – С. 149–179. – URL (maqola kiritilgan to‘plam): https://www.studmed.ru/permyakov-g-l-sost-paremiologicheskie-issledovaniya_b3d42ba319b.html. studmed.ru
6. Константинова А. А. Современный американский политический дискурс: паремии в риторике Барака Обамы // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – № 331. – С. 7–13. – URL: https://www.lib.tsu.ru/mminfo/000063105/331/image/331-007.pdf.